

Dorthea Gradek

Fra tilpasning til medlemskap

En innholdsanalyse av Kaci Kullmann Five og Gro Harlem Brundtlands parlamentariske diskurs i perioden 1988-1992.

Bacheloroppgave i Europastudier med fordypning i engelsk

Veileder: Lise Rye

Mai 2022

Dorthea Gradek

Fra tilpasning til medlemskap

En innholdsanalyse av Kaci Kullmann Five og Gro Harlem Brundtlands parlamentariske diskurs i perioden 1988-1992.

Bacheloroppgave i Europastudier med fordypning i engelsk
Veileder: Lise Rye
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne oppgaven søker å bringe frem ny kunnskap om ja-siden i norsk Europadebatt. Dette gjør den ved å ta for seg en innholdsanalyse av parlamentarisk diskurs. Mer presist er det en oppgave som sammenligner den proeuropeiske diskursen til to helt sentrale aktører, Gro Harlem Brundtland (Ap) og Kaci Kullmann Five (H), i prosessen som ledet opp til Norges siste EU-søknad i 1994. Hensikten med undersøkelsen er å identifisere likheter og forskjeller i måten de to politikerne argumenterte for et tettere norsk forhold til EU på. Dette gjør den med hold i tre debatter som markerer viktige milepæler i norsk EU-politikk. Forskningsspørsmålet denne oppgaven vil undersøke er: *Hvordan begrunnet de to partilederne Gro Harlem Brundtland og Kaci Kullmann Five behovet for tilnærming og tilpasning til EU/EF?* Oppgaven skal også undersøke *hvordan denne diskursen varierte, mellom de to partilederne, og over tid.* Det teoretiske grunnlaget til undersøkelsen er den amerikanske statsviteren Vivien Schmidt sin teori om diskursiv institusjonalisme. Dette er en teori, som sagt enkelt, går ut på at språk betyr noe. Schmidt skiller mellom normativ og pragmatisk diskurs. Teorien tilbyr også et metodologisk rammeverk for å analysere og kategorisere politisk diskurs. Sådan foretar oppgaven en diskursanalyse av forhandlinger i stortinget i perioden 1988-1992, og bruker kategoriene til å sortere utsagnene. Til slutt trekker oppgaven inn funn fra analysen i diskursjonen for å se etter mønster mellom aktørene og debattene. Her diskuteres også eventuelle fortolkninger av debattene. Hovedfunnene i oppgaven viser (1) at det er et mønster i diskursen aktørene førte og (2) en økende konvergens mellom aktørene over tid.

Abstract

This thesis seeks to bring forth new knowledge of the pro-European side of the EU-debate in Norway. This will be conducted by analysing parliamentary discourse. In essence, the thesis compares the pro-European discourse of two important politicians, Gro Harlem Brundtland (Conservative party) and Kaci Kullmann Five (Labour party), in the process leading up to Norway's last application for membership in the EC. The purpose of this study is to identify similarities and differences in the way the two politicians argued for closer cooperation with the EU. The data material are parliamentary debates that represent three milestones in Norway's EU-debate. Therefore, the research question in this essay is: *How did the party leaders Gro Harlem Brundtland and Kaci Kullmann Five argue the need for closer attachment and adaption to the EU/EC?* In addition to this, the underlying research question is how the discourse varied between the two actors over time. The theoretical fundament for the study is the political scientist Vivien Schmidt's theory of discursive institutionalism. This is a theory that defines language as consequential. Schmidt differentiates between normative and pragmatic discourse. In addition, the theory proposes a methodological framework to analyse and categorize political discourse. As such, the thesis performs a discourse analysis of the negotiations in the Norwegian parliament in the period between 1988 to 1992. To conduct this study, Schmidt's categories is used to classify the arguments. Finally, the discussion draws upon the findings in the analysis to identify patterns and continuity between the two politicians over time. Additionally, the discussion argues whether there are any interpretations of the data that affect this pattern. The main findings in the study are that (1) there is a pattern in the discourse the two used and (2) there is an increasing convergence between them over time.

Innholdsfortegnelse

Tabeller	viii
Forkortelser	viii
1 Innledning	9
2 Teori og begrepsavklaring	12
2.1 Diskursiv Institusjonalisme.....	12
3 Metodisk tilnærming	14
3.1 Fremgangsmåten av diskursanalysen	15
4 Diskursanalyse av forhandlingene	17
4.1 Norge, EF og europeisk samarbeid.....	17
4.1.1 Aktørenes fremstilling av Norges forhold til EF.....	17
4.1.2 Aktørenes mål, begrunnelser og virkemidler	19
4.2 Samtykke til ratifikasjon av avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet	21
4.2.1 Aktørenes fremstilling av Norges forhold til EF.....	21
4.2.2 Aktørenes mål, begrunnelser og virkemidler	22
4.3 Debatten om norsk medlemskap i EF	24
4.3.1 Aktørenes fremstilling av Norges forhold til EF.....	24
4.3.2 Aktørenes mål, begrunnelser og virkemidler	25
5 Mønster mellom debattene og aktørene	27
5.1 Mønster	27
5.1.1 Kaci Kullmann Five og Gro Harlem Brundtland.....	27
5.1.2 De tre debattene.....	28
6 Konklusjon.....	30

Tabeller

Tabell 1: Oversikt over aktørenes diskurs over tid 29

Forkortelser

Ap	Arbeiderpartiet
DI	Diskursiv institusjonalisme
EF	Det europeiske fellesskap
EFTA	Det europeiske frihandelsforbundet
EØS	Det europeiske økonomiske samarbeidet
EU	Den europeiske union
GHB	Gro Harlem Brundtland
KKF	Kaci Kullmann Five

1 Innledning

Starten på Norges tilpasning til Det europeiske fellesskapet (EF) i siste halvdel av 1980-tallet har blitt omtalt som «... litt av en kamp ... noe mange i dag har glemt» (Egeland, 2016). Uttalelsen er Gro Harlem Brundtlands, som ledet regjeringen som kom med Europameldingen «*Norge, EF og europeisk samarbeid*» (Utenriksdepartementet 1986/87: 6). Meldingen kan beskrives som starten på Norges uttalte tilpasning til EF. Tilpasningen innebar å harmonisere politikk for å unngå nye hindringer i Norges økonomiske forhold til EF (NOU 2012: 2, s. 50). Regjeringen la til grunn at Norge måtte utvikle tilpasningen til EF ved å styrke og utvide samarbeidet (NOU 2012: 2, s. 49). Denne oppgaven tar for seg hvordan de to norske ja-partiene Arbeiderpartiet (Ap) og Høyre (H) begrunnet behovet for tilpasning til EF.

Europapolitikken gjeninntok den politiske dagsordenen i Norge på slutten av 1980-tallet som et resultat av at EF besluttet å realisere det indre marked. Hvor det nye EF representerte mange muligheter, utgjorde det også en massiv utfordring for utenforlandet Norge. Fellesskapet, som på tiårsskiftet 1980-1990 var på vei til å utvikle seg til en union, krevde at Norge skapte en strategi som var dynamisk, fleksibel og reaktiv for å ta del i utviklingene på kontinentet (NOU 2012: 2, s. 839-842).

To av de mest fremtredende aktørene på ja-siden i debatten i kjølvannet av europameldingen var Høyres leder, Kaci Kullmann Five, og etter hvert også statsminister Gro Harlem Brundtland (Ap). Til tross for ulik politisk tilhørighet var Høyres og Aps leder enige om EU-spørsmålet som dominerte norsk politikk rundt tiårsskiftet 1980-1990. Dette formidlet de imidlertid på to svært ulike måter.

Fordelen med å studere politisk debatt er at den gir sikker kunnskap (Schmidt, 2008; Rye, 2019, s. 185). Ikke om hva som er sant, eller om hva Kaci Kullmann Five og Gro Harlem Brundtland mente eller ville, men om hvilke idéer de formidlet til omverdenen. Selv om vi aldri kan komme inn i hodene på folk og vite motivene for hvorfor de anvendte språk slik de gjorde, kan vi vite akkurat hva de sa (Risse, 2000, s. 6-7). Dermed kan vi også forstå hvordan de argumentere. Av den grunn er denne oppgavens fokus på ekstern kommunikasjon. Videre undersøker den hvordan Kaci Kullmann Five (KKF) og Gro Harlem Brundtland (GHB) anvendte ekstern kommunikasjon på like og ulike måter i den proeuropeiske debatten som førte til Norges siste søknad om EU-medlemskap i 1994.

Selv om de fleste tidligere studier av EU-debatten fokuserer på nei-siden og hvorfor Norge ikke ble medlem¹, finnes det flere undersøkelser av prosesser som drev samarbeidet fremover. Dessuten er det gjennomført flere undersøkelser av andre aspekter i politisk diskurs i Norge, som blant annet Sjursen (2002) har gjort.² Andre nasjonale svar på

¹ Se f.eks. (Archer, 2000; Skinner, 2013; Neumann, 2003) som studerer hvorfor Norge og andre nordiske land har vært dominert av euroskepsis gjennom historien.

² Se f.eks. (Sandvik, 2014; Sjursen, 2008) for flere undersøkelser av politisk diskurs som har analysert andre sider av Norges forhold til EU.

medlemskap til Den europeiske union (EU) kan også være med på å belyse forklaringskraften til politisk diskurs (Risse, Ropp og Sikkini, 1999).³

Rolf Tamnes sitt bidrag i seksbindverket *Norsk utenrikspolitikk historie* er omtalt som den mest omfattende undersøkelsen av norsk europapolitikk i perioden 1965-1995 (Tamnes, 1997; Rye, 2019, s. 33). Analysen følger «den økte takten i europeisering av norsk politikk og samfunnsliv», og sammenligner blant annet ulike meninger om samarbeidet med EF (Tamnes, 1997, s. 219). Tamens (1997) poengterer «vente og se»-linjen, som karakteriserer GHB i enkelte av debattene. Taktikken gikk ut på å ikke bestemme seg for om Ap skulle forholde seg til ja- eller nei-siden av debatten før de viktigste brikkene var falt på plass (Tamnes, 1997, s. 163). Hovedmålet med debattene, som Tamens poengterer, stemmer overens med denne oppgavens oppfatning av GHB sin diskurs. Fokuset er å dempe den *partipolitiske ufreden* (Tamnes, 1997, s. 163). Denne oppgaven skal bidra til forskningen med ny kunnskap om hvordan GHB og KKF begrunnet sine europapolitiske posisjoner.

Videre har Hansson og Teigene (1995) skrevet biografien *Makt og Mannefall* om GHB. Her påpeker de at KKF i forkant av EØS-prosessen ble sett på som et ungt svar på GHB (Hansson og Teigene, 1995, s. 129). På lik måte uthever de samarbeidet deres i perioden, hvor KKF blant annet omtalte GHB som «fasiten» i EØS-saken (Hansson og Teigene, 1995, s. 267). Hansson og Teigene viser også hvordan media reagerte på deres likheter. Etter hvert i EØS-prosessen ble de blant annet omtalt som «EØS-tvillingene» eller «EØS-søstrene» (Hansson og Teigene, 1995, s. 271). Mest sentralt i denne redegjørelsen er at Hansson og Teigene (1995) uthever hvor aktive de to aktørene var i forhandlingene om Det europeiske økonomiske samarbeidet (EØS).

Lise Rye foreslår imidlertid Schmidt sin diskursive institusjonalisme som et analyseapparat av norsk EU-debatt (Rye, 2019, s. 137). Dette er et av flere bidrag til forskning på parlamentarisk diskurs. Her er fokuset på ja-siden viet til nettopp KKF og GHB, og hvordan deres politikk holdt pakt med Schmidt sin kategorisering av diskurs. I *Norge i Europa* går Rye inn på at studier av hvordan den politiske debatten har utviklet seg over tid har verdi (Rye, 2019, s. 185).

Det er med dette utgangspunktet oppgaven skal bringe frem ny kunnskap om ja-siden i EU-debatten i norsk politikk. Vi har en stadig voksende forskning om euroskepsis, men det er like interessant å se på hvordan noen prøver å drive et prosjekt fremover som å se på hvordan noen prøver å stoppe den.

Av den grunn er problemstillingen til denne oppgaven:

Hvordan begrunnet de to partilederne Gro Harlem Brundtland og Kaci Kullmann Five behovet for tilnærming og tilpasning til EU/EF?

³ Eksempelvis illustrerer Parsons (2003) hvorfor institusjonalistiske oppfatninger av europeisk integrasjon ikke kan forklare utfallet av en prosess uten å se nærmere på selve prosessen. Parsons gjorde dette ved å se nærmere på hvilke franske politikere som påvirket diskursen rundt dannelsen av de ulike institusjonene i EU. Se også Schmidt (2007), Lehbruch (2001) og Crespy og Schmidt (2014) for liknende undersøkelser.

Oppgaven skal også undersøke:

Hvordan denne diskursen varierte, mellom de to partilederne, og over tid.

Undersøkelsen vil gi kunnskap om hvordan proeuropeisk diskurs har variert mellom partier og over tid.

2 Teori og begrepsavklaring

2.1 Diskursiv Institusjonalisme

For å svare på problemstillingen vil oppgaven videre utforske Schmidts tilnærming som et teoretisk analyseapparat for proeuropeisk diskurs i Norge.

Sådan er oppgaven informert av Viven Schmidts teori om diskursiv institusjonalisme (DI). I forskningen sin fremlegger Schmidt at kun ved å anvende en DI-tilnærming på proeuropeisk diskurs kan vi fullt og helt forstå de nasjonale svarene til medlemskap i EU (Schmidt, 2008, s. 317). Schmidt uthever at den store innovasjonen til DI er evnen til å forklare endring og kontinuitet (Schmidt, 2011, s. 107). Mer generelt fremhever hun at det er viktig å undersøke hva forklaringskraften til idéer og diskurs er og hvilken makt de gir (Schmidt, 2008, s. 305; Wodak, 2009, s. 35-36; Kingdon, 1984; Baumgartner og Jones, 1993).

Schmidt påpeker at diskurs ikke bare er idéer eller hva som blir sagt, men også kontekst. Dette innebærer hvor, når, hvordan og hvorfor noe blir sagt (Schmidt, 2002; 2011). Dog viser Schmidt til at diskurs ikke bare refererer til struktur, men også til hvem som sier hva til hvem (Schmidt, 2008, s. 305; Risse-Kappen, 1994). Diskurs er imidlertid ikke bare det du sier. I tillegg handler det om hvor i prosessen av konstruksjonen av et politikkområde noe blir sagt (Schmidt, 2008, s. 310; Habermas, 1989; 1996; Pedersen, 2011).

DI kan sådan forklare hvordan overbevisende diskurs og fastsettelsen av idéer er viktige virkemidler for å fremme (eller ikke fremme) offentlig aksept av EU (Schmidt, 2008, s. 317). Av den grunn er institusjonell endring, ifølge DI, dynamisk og kan forklares over tid gjennom agents ider og diskurs (Schmidt, 2008, s. 322). For å kunne gjennomføre dette, skiller Schmidt mellom idens betydning i politikken mellom normative og kognitive ider (Schmidt, 2008, s. 306). Dette er et rammeverk som gjør teorien til et analyseapparat (Johannessen, Rafoss og Rasmussen, 2018, s. 68).

Kognitive (eller kausale) ider vektlegger situasjonen som oppstår og hva som må gjøres i forbindelse med den. Slike ider formidler både retningslinjer, oppskrifter og veikart for hvordan politisk handling skal utføres. Ifølge Schmidt prøver kognitive ider i tillegg å rettferdiggjøre programmer og politikkområder gjennom å vise til interessebasert logikk og nødvendighet (Schmidt, 2008, s. 306; 2002, kap. 5).

Schmidt anvender «cognitive» hvor denne oppgaven velger å plassere de «pragmatiske» argumentene. Ordet pragmatisk er vel så godt egnet til å fange meningsinnholdet som det «cognitive» er. Hvor et normativt argument vil ha grunnlag i verdier og normer, vil det som er pragmatisk velge de mest tilpasningsdyktige løsningene (Schmidt 2002, 2008; Hall 1993; Muller, 1995). Pragmatiske argumenter tilknyttet den proeuropeiske diskursen er ofte preget av hvilken nytte eller interesser forholdet har for Norge. Det er med andre ord ikke knyttet til prinsipper eller regler på samme måte som det normative. I så måte kan

det motsatte av normativ være pragmatisk, og det er av den grunn hensiktsmessig å bruke dette begrepet fremfor «kognitiv».

Derimot vektlegger normative idéer verdier og normer for å håndtere situasjonen som oppstår. På denne måten samsvarer løsningene med de underliggende verdiene til politikken (Schmidt, 2008, s. 308). Under normativ diskurs i DI faller de argumentene som forholder seg prinsipielle (Weir, 1992, s. 169; Freedon, 2003). Argumentene er ofte forankret i verdigrunnlag og tradisjoner i samfunnet og prøver å legitimere politikk ved å påpeke samsvar med disse verdiene eller normene (Schmidt, 2008, s. 307; March og Olsen, 1989). Normativ argumentasjon er også gjenkjennelig ved bruken av ord som «bør» eller «må». Ved å anvende språket på denne måten, fremlegger politikere en prinsipiell oppfatning av et politikkområde og hvilket valg som er det «riktige» utfallet av forhandlinger (March og Olsen, 1989).

Av den grunn foreslår denne oppgaven at «prinsipiell» kan brukes på lik linje som «normativ». Dette er blant annet hensiktsmessig ettersom «prinsipiell» foreslår en tilnærming med utgangspunkt i prinsipp. «Normativ» omfatter ikke denne betydningen i like stor grad, ettersom begrepet i all hovedsak viser til normer og verdier. Samtidig er det i noen tilfeller hensiktsmessig å kategorisere argumentasjon som normativ. Med andre ord kan en si at normativ diskurs anvender prinsipielle argumenter. Begge begrepene vil derfor bli brukt i oppgaven for å vise nyanser av Schmidts kategorisering.

I lys av denne avklaringen tilbyr DI verktøy som oppgaven anvender for å identifisere og kategorisere innholdet i primærkildene. Dessuten er teorien nyttig fordi den gir et nytt perspektiv på bruk av språk på ja-siden i debattene, og gir en oversikt over hvordan utviklingen var i perioden fra 1988 til 1992.

3 Metodisk tilnærming

For å besvare problemstillingen skal oppgaven foreta en innholdsanalyse av parlamentarisk diskurs. I mer snever forstand skal den sammenligne den proeuropiske diskursen til to helt sentrale aktører, Kaci Kullmann Five og Gro Harlem Brundtland, i prosessen som ledet opp til Norges siste søknad om EU-medlemskap i 1994. Formålet med undersøkelsen og sammenligningen i denne oppgaven er å identifisere likheter og forskjeller i måten de to politikerne argumenterte for et tettere norsk forhold til EU på.

Innholdsanalysen i denne oppgaven anvender diskursanalyse for å komme frem til oppgavens resultater. Johannessen, Rafoss og Rasmussen definerer en diskursanalyse som en tekst- eller dokumentanalyse som er informert av en spesifikk type diskurs-teori, som i dette tilfellet er Schmidt sin DI (Johannessen et. al, 2018, s. 68). I så måte er diskursanalyse både en teoretisk og metodologisk tilnærming til analyse (Thagaard, 2018, s. 118; Jørgensen og Phillips, 2005, s. 9; Hajer og Versteeg, 2005, s. 176). Dette kan blant annet brukes for å studere stortingsdebatter.

Først har oppgaven presentert det teoretiske grunnlaget for undersøkelsen. DI brukes som et verktøy i denne oppgavens diskursanalyse med hjelp av inndeling i normative og pragmatiske argumenter. Dette kan hjelpe oss å forklare hvordan ja-diskurs varierer og hvordan den har blitt formet. Oppgaven vil avslutningsvis diskutere funnene presentert i analysen, for å identifisere mønster mellom de to aktørenes argumentasjon på tvers av debattene. Mønsteret er presentert i en tabell nederst i kapittel 5 for å gi en oversikt over funnene i analysen.

Av den grunn er oppgaven avgrenset til tre stortingsdebatter fra 1988, oktober 1992 og november 1992. Dette er gjort for å vise utvikling av diskursen rundt EF over tid når tematikken begynte å bli sentral i Norge. Stortingsdebattene fra 1988, oktober 1992 og november 1992 er plukket ut som primærkilde-grunnlaget for denne oppgaven fordi de markerer tre sentrale milepæler i norsk Europadebatt.

Sådan er oppgaven en kvalitativ innholdsanalyse av tre helt sentrale debatter i norsk integrasjonshistorie. Debattene er valgt som datamateriale fordi de både markerer og illustrerer tre helt klare utviklinger i norsk EU-tilpasning. Dette er (1) diskusjon om tettere samarbeid, (2) ratifikasjon av en samarbeids-avtale og (3) søknad om å bli medlem i samarbeidet. Oppgavens fokus er først og fremst på Stortingsmeldinger og debatter i Stortinget, hvor Kaci Kullmann Five og Gro Harlem Brundtland representerer ulike aspekter ved og dominerer diskursen. Kildene brukes for å illustrere etableringen av EØS-avtalen og klargjøre diskursen blant de ledene politikerne på hver side av det politiske spekteret i tidsperioden. Sekundærkilder er i denne oppgaven brukt for å kartlegge det bredere empiriske og teoretiske/metodologiske bakteppet, og anvendes ellers der primærkilder settes i perspektiv og analyseres.

Få visste, og forutså, at en ny folkeavstemning om EU-medlemskap skulle følge etter den første debatten i 1988. Perioden reflekterer store endringer i norsk europapolitikk, og

uthever hvor sentralt det er å se nærmere på utviklingene i debattene som markerte de store stegene mot medlemskapsdebatten.

Dog finnes det mulige begrensninger i oppgaven basert på avgrensningene. Først og fremst er oppgaven opptatt av språk og argumentasjon, og ser ikke nærmere på temaer som var avgjørende for EF-politikken i perioden. I tillegg fokuserer oppgaven kun på to aktører, og undersøker ikke meningene til befolkningen eller andre proeuropaiske aktører. Den ser heller ikke på det ideologiske grunnlaget til politikerne.⁴ Til tross for at primærkilde-valget markerer viktige milepæler i europadebatten, foregår det andre debatter og utviklinger i norsk politikk som har påvirket utviklingen. Med forbehold om de eventuelle begrensningene skal oppgaven prøve å belyse aspektene i avgrensningen for å skape ny kunnskap om ja-siden.

3.1 Fremgangsmåten av diskursanalysen

Oppgaven er strukturert slik at råstoffet blir analysert med det samme utgangspunktet. Dette er (1) aktørenes fremstilling av Norges forhold til EF ved debattens tidspunkt, og (2) aktørenes mål, begrunnelser og virkemidler for å fremheve deres politiske standpunkt i debattene. Analysen er strukturert identisk i alle underkapitlene for å fremme den sammenlignbare effekten. Dette gjør den for at dataene skal være sammenlignbare i diskusjonen og skape en struktur som viser mønster og ulikheter.

Første debatt i analysedelen har fått større oppmerksomhet ettersom den er med på å etablere et utgangspunkt for resten av analyse- og diskusjonsdelen i oppgaven. Her er spesielt kapittel 4.1.2 sentral, ettersom det var viktig for debattens gang å etablere tydelige rammer og forventninger til prosessen som ville endre norsk europadebatt. I 1988 var det 16 år siden det hadde vært en aktiv europadebatt i Norge. Slik har oppgaven valgt å eksplisitt utdype hvordan forholdet har endret seg fra 1972 til 1988 i første analysekapittel, sammenlignet med endringene fra debatten i 1988 til debattene i 1992.

Videre fokuserer oppgaven i all hovedsak på to av de viktigste aktørene i den proeuropaiske debatten i perioden 1988-1992. Grunnlaget for denne avgrensningen er med hold i tidligere forskning gjort for å kunne analysere hvordan debatten gikk fra tettere tilpasning til EF til søknad om medlemskap. Ettersom historien viser at regjeringen (og etter hvert Stortinget) i dette tidsrommet var positive til mer samarbeid og tettere tilknytning, har oppgaven i så måte ikke satt søkelys på nei-siden og dens aktører. Denne avgjørelsen er tatt til tross for at det tidlig i debatten i 1988 er en betydelig mengde representanter som stiller seg kritisk til samarbeidet.

Det er imidlertid flere viktige utviklinger i perioden som kan ha påvirket analyseene i denne oppgaven. Av den grunn er det hensiktsmessig å legge til grunn et bakteppe av de viktigste utviklingene mellom debattene. Dette faller seg naturlig å plassere som en innledende del i hvert underkapittel i analysen.

⁴ Goodin og Tilly (2006) problematiserer blant annet at det er vanskelig å definere hvor en idé er forankret.

Et aspekt oppgaven ikke kan avdekke er intern kommunikasjon mellom aktørene. Det oppgaven imidlertid vil vise i kapittel 4 er innledninger med et historisk bakteppe som er med for å belyse hvorfor aktørene argumentere ulikt. Det er ikke hensiktsmessig å spekulere om den interne kommunikasjonen blant de proeuropaiske aktørene. Derav er denne delen av oppgaven ment som en komplementær del for å reflektere prosessene som skjedde parallelt med debattene.

4 Diskursanalyse av forhandlingene

4.1 Norge, EF og europeisk samarbeid

Startskuddet som satte i gang de tre europadebattene var EUs beslutning om å gjennomføre det indre markedet (NOU 2012: 2, s. 49). Innføringen ble utarbeidet av EU-kommisjonen under ledelse av Jacques Delors i 1985 (NOU 2012: 2, s. 48). Kort tid etter kom europameldingen av 1986/87.

I forkant av debatten 7. juni 1988 var regjeringens medlemmer enige om at den ikke skulle lede til en ny debatt om medlemskap i EF (NOU 2012: 2, s. 50). På dette tidspunktet var ikke spørsmålet om medlemskap aktuelt. Norge og Stortinget hadde nok å forholde seg til med tanke på både utvikling i Europa og egen politikk (Tamnes, 1997, s. 221). Til tross for at flere aktører avviste at Europameldingen var et forsøk på å berede grunnen for medlemskapssøknad i EF, var debatten preget av avsporinger mot medlemskapsspørsmålet (NOU 2012: 2, s. 50).

4.1.1 Aktørenes fremstilling av Norges forhold til EF

Aktørenes fremstilling av Norges forhold til EF i 1988 er at Norge bør tilpasse seg EF. KKF legger på sin side vekt på at forholdet bør ende opp i en medlemskapsdebatt de kommende årene. GHB legger på en annen side vekt på at hun *ikke* vil kommentere hvordan forholdet kommer til å se ut i fremtiden. KKF ser tettere tilpasning til EF som noe ønskelig for Norge. GHB fremstiller tilpasningen som nødvendig. At et politisk forhold fremstilles som nødvendig eller ønskelig er elementer som er med på å legitimere politikken i tråd med DI (Schmidt, 2002; 2008). Beskrivelsen passer også med det teoretiske rammeverket til Hall (1993) og Muller (1995).

KKF åpner debatten med at hun ser utviklingen av forholdet som en etterlengtet arena for Norge å uttrykke sine interesser. Fremstillingen vektlegger at Norges interesser i det store og hele ikke er så ulike EFs. I tillegg omtaler hun Norges forhold til EF som en kanal for å opprettholde norske interesser, verdier og samarbeid med gamle handelspartnere. Videre fremhever hun at Norges forhold til EF har gjennomgått en drastisk endring siden 1972. Hun poengterer at samarbeidet kan ha en lys fremtid:

Den europessimisme som preget EF-samarbeidet, er erstattet av optimisme og beslutningsdyktighet (Stortingsforhandlinger juni 1988: 3885).

Selv om KKF har en prinsipiell tilnærming til store deler av debatten, kan denne kommentaren kategoriseres som pragmatisk. Samtidig som KKF legger vekt på normer og verdier tidligere i innlegget, kommenterer hun her at Stortinget er «beslutningsdyktig» og

henviser til et pragmatisk idégrunnlag. Slik kan utsagnet også appellere til den interessebaserte logikken og nødvendigheten av forhandlingene i Stortinget (Hall, 1993).

I samme innlegg understreker KKF at regjeringen ikke har noe annet valg enn å gå inn for tettere tilknytning. Ettersom normative idéer indikerer «hva som er bra eller dårlig med det som er» i lys av «hva man burde gjøre» (Schmidt, 2008, s. 306), legger KKF vekt på at Norge må ta et målrettet valg for tilpasningen til EF. Dette begrunner hun med at de to partene i bunn og grunn deler interesse- og verdigrunnlag. Hun peker til at å stå utenfor utviklingene på kontinentet vil risikere at Norge holdes utenfor blant annet det indre marked:

Norge har i realiteten intet alternativ til et målbevisst arbeid for å tilpasse seg det nye EF (Stortingsforhandlinger juni 1988: 3887).

GHB fremlegger på et annet vis at tilpasningen er det eneste logiske valget for Norge. Dette begrunner hun med at det kreves tilpassing til EFs dypere integrasjon og utvikling. GHB beskriver Norges forhold til EU på et grunnleggende nivå, og ut ifra de fakta som er mulig å fastslå. Hun omtaler forholdet med et fremtidsrettet preg:

Regjeringen har med meldingen om Norge, EF og europeiske samarbeid villet legge grunnlag for en mer nyansert debatt om Norges plass i dagens og morgendagens Europa (Stortingsforhandlinger juni 1988: 3912).

Utsagnene hennes er i pakt med Schmidt sin definisjon av en pragmatisk innstilling til politikkkutforming (Carstensen og Schmidt, 2016, s. 324). Her vektlegger GHB situasjonen og hva som må gjøres. Dette gjør hun ved å rettferdiggjøre debattens mål med grunnlag i nødvendigheten av videreutviklingen av forholdet:

Norge er allerede i utgangspunktet knyttet til EF-landene i et nært politiske og forsvarspolitisk samarbeid. Våre økonomier er vevd sammen i økende gjensidig avhengighet (Stortingsforhandlinger juni 1988: 3913).

GHB viser også til hvilke begrensninger forholdet har, og snakker om en annen fremstilling av fremtiden når hun fremlegger Regjeringens EF-strategi:

Vi må samtidig ta til etterretning at EF har gjort det klart at utviklingen av et europeisk økonomisk område ikke vil gi oss samme adgang til det indre marked som EF-medlemskap. (Stortingsforhandlinger 1988: 3914)

Allerede her kommer det til uttrykk hvilket utgangspunkt GHB og KKF hadde til EF-spørsmålet, og hvordan de så for seg forholdet sin fremtid. Fra denne fremstillingen er det imidlertid sentralt at aktørene begrunner hvorfor de oppfatter forholdet på en spesifikk måte med et tydelig mål. Her kommer bruken av ulike virkemidler tydelig frem, som neste delkapittel vil vise.

4.1.2 Aktørenes mål, begrunnelser og virkemidler

I 1988 er målet til GHB å holde debatten til temaet på agendaen. Grunnen til dette er at det er konflikt innad i Ap hvorvidt partiet skal stille seg på ja- eller nei-siden til noe annet enn spørsmålet om tettere tilpasning til EF. Tettere tilpasning til EF er avhengig av at debatten forholder seg til dette, og ikke avspores til medlemskaps spørsmålet. Dette fremstår som et sentralt mål for GHB. Statsministeren visste av erfaring fra 1972 at ethvert innlegg som antydte noe form for opptrapping til medlemskap ville avspore debatten. Hun begrunner at medlemskap ikke skal debatteres:

Jeg tror vi er tjent med at vi arbeider med de sakene vi står overfor, innenfor den ramme og ut fra de forutsetninger som her er lagt (Stortingsforhandlinger 1988: 3914)

Av den grunn fremstår argumentasjonen som både fornuftbasert og fleksibel (Schmidt, 2015, s. 13) i forhold til spørsmålet om forholdet mellom Norge og EF. Dette oppnår GHB blant annet ved å holde seg nøytral. Hun avviser alle forsøk på å oppklare om spørsmålet om medlemskap kan gjøres aktuelt i fremtiden med tettere samarbeid med EF. Selv uttaler hun at hun ikke vil komme med noen tanker om hvor samarbeidet vil føre hen. Argumentasjonen hennes er i all hovedsak opptatt av å slå ned på antagelser om hvor tettere tilknytning vil føre Norge hen. Hun ber salen flere ganger⁵ om å forholde seg til spørsmålet på agendaen. Utover dette argumenter hun ikke noe av betydning. I de tilfellene hvor GHB har innlegg i debatten, fremlegger hun i all hovedsak de samme elementene som Europameldingen fra 1986/87. Dette oppfattes som et bevisst valg fra et pragmatisk standpunkt, som Carstensen og Schmidt (2016) viser til med påvirkningskraften til idéen (Schmidt, 2015, s. 9; Haas, 1992). GHB trekker frem Europameldingen som begrunnelse for hva målet med debatten og EF-samarbeidet er:

Regjeringen har ikke foretatt noen konkret vurdering av et spørsmål som vi altså selv ikke har reist når det gjelder medlemskap, og som heller ikke har vært reist som ledd i innstillingen, nemlig spørsmålet om aktivt å søke medlemskap. Dermed er jeg ikke innstilt på å gi prinsipielle langsiktige betraktninger omkring spørsmålet (Stortingsforhandlinger juni 1988: 3916).

Et poeng Egeland (2016) peker på er at Statsministeren selv uttalte at europapolitikken hennes forholdt seg pragmatisk (Egeland, 2016; Rye, 2019, s. 137). I kommentaren over vektlegger hun at hun ikke ser det nyttig å gi «prinsipielle langsiktige betraktninger». Hadde hun gjort det, ville dette falt i pakt med det normative (Schmidt 2000; 2002). Dermed er det tydelig at GHB vektlegger situasjonen hennes regjering står ovenfor, nemlig hvordan skape tettere tilknytning til utviklingen i Europa, og hvordan dette må gjøres (Rye, 2019, s. 137). Fremleggelsen til GHB av Europameldingen fra 1986/87 formidler en oppskrift for hvordan tilpasningen skal gjøres fra Norges side. Dette gjør GHB ved å appellere til den interessebaserte logikken og nødvendigheten av å iverksette en større tilpasning til EF. Dette angår både der det allerede eksisterte avtaler, men også der det burde skje en utvikling (Rye, 2019, s. 137; Schmidt, 2008, s. 306):

⁵ I totalt 3 av 4 innlegg ber GHB stortingsrepresentantene holde seg til temaet på agendaen (Stortingsforhandlinger juni 1988: 3912-3914, 3914, 3916).

Den raske integrasjonen i EF vil få store virkninger, også for land utenfor. Dette er utfordringer vi må møte uavhengig av formen for vår tilknytning til EF ... Det vil gi oss styrke at vår politikk og strategi har bredest mulig oppslutning i Stortinget og i norsk opinion (Stortingsforhandlinger juni 1988: 3912).

KKF sin åpningsreplik formidlet at heller ikke Høyre ville ha som mål å ta for seg kampen om medlemskap med det første. KKF adresserer debatten med Høyres standpunkt:

Stortingsmeldingen tar opp tilpasningsspørsmålet. Den setter ikke medlemskap på dagsordenen. Dette er også Høyres utgangspunkt (Stortingsforhandlinger 1988: 3885).

I så måte reflekterer KKF sin argumentasjon hennes parti sitt utgangspunkt i saken. I samme appell slår KKF også fast at:

Jeg tror Høyre-folk flest fortsatt er europeere i sine hjerter. Jeg er det i hvert fall, og jeg finner ingen grunn til å legge skjul på det (Stortingsforhandlinger 1988: 3885).

Til tross for at KKF ikke uttaler at EF-medlemskap er en del av tilpasningspolitikken, er hun tydelig på at hennes personlige politiske begrunnelse for tilknytningen er medlemskap. Dette argumenter hun for ved at Norges interesser best kan representeres om det søkes om fullt medlemskap (Stortingsforhandlinger 1988: 3886-3887; Rye, 2019, s. 138-139). For eksempel sier KKF seg enig i Knudsen-utvalgets analyse fra 1984, som spådde at Norge ti til tjue år frem i tid ville søke om medlemskap (Stortingsforhandlinger 1988: 3885). Om ikke annet, er det ingen tvil om hva målet hennes om Norges tilpasningen til EF er:

Jeg ser det som høyst sannsynlig at medlemskapsspørsmålet vil melde seg på vår politiske dagsorden igjen, sannsynligvis etter 1992 (Stortingsforhandlinger 1988: 3885)

Dette underbygges med hennes oppfordring til resten av Stortinget, som understreker Norges posisjon på kontinentet:

Vårt mål burde jo være å nå en deltakelse som likeverdig partner i Europa, en partner som tror selv at vi har noe å gi, og som selvfølgelig har mye, svært mye, å hente i Europa. (Stortingsforhandlinger juni 1988: 3899).

Hva dette argumentet aktivt demonstrerer er at KKF vil jobbe for en fremtidig medlemskapssøknad. I tillegg er argumentasjonen hennes i pakt med det Schmidt kaller normativ diskurs, hvor KKF går inn med en prinsipiell fremstilling av sitt eget partis verdier for å overbevise høyre-velgere og politikere (Mutz, Sniderman og Brody, 1996). KKF prøver å legitimere politikken ved å påpeke samsvaret med samarbeidet med EF og norske verdier (Rye, 2019, s. 138; Schmidt, 2008, s. 307).

Et virkemiddel KKF bruker i sin argumentasjon for å overbevise om at tettere tilknytning er ønskelig på alle nivåer, er måten hun aktivt anvender «jeg». Hva dette virkemiddelet bidrar til er å forklare at tilknytningen er ønskelig helt ned til personnivå (Berman, 1998; Blyth, 2002). I tillegg vektlegger KKF at hun står for utsagnene sine om EF, og at dette

ikke ene og alene er politikk hun innretter seg etter fordi partiet hennes gjør det. Denne begrunnelsen er et tydelig eksempel på en prinsipiell holdning til debatten (Weir, 1992, s. 169).

Allerede seks dager etter debatten sendte GHB ut et brev til alle departementene med overskriften «harmonisering av norske lover og forskrifter med EFs regelverk» (NOU 2012: 2, s. 140). Brevet markerer starten av norsk EF-tilpasning i forvaltningen. Til tross for en nøytral og lite presis europapolitikk fra Aps side, signaliserer brevet at regjeringen har sterk politisk vilje og lederskap bak tilpasningen (NOU 2012: 2, s. 140).

4.2 Samtykke til ratifikasjon av avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet

Det viktigste som skjer etter debatten i 1988 er at kommisjonspresident Jacques Delors taler til Europaparlamentet 17. januar 1989 (Delors, 1989; NOU 2012: 2, s. 51). I talen går Delors ut med et tilbud til Det europeiske frihandelsforbundet (EFTA) om et nytt forhold til EF (NOU 2012: 2, s. 51). Forholdet ble presentert som et mer strukturert partnerskap mellom EFTA og EF, som blant annet innebar felles beslutningstaking (NOU 2012: 2, s. 51). Talen markerte starten på det som er omtalt som EØS-prosessen. Den markerer også første gang en aktør fra EFs toppnivå tok til orde for et mer institusjonalt forhold mellom aktørene (NOU 2012: 2, s. 51).

Utover Delors tale var det flere prosesser som ledet til den første europadebatten i 1992. Blant annet satt Norge med EFTA-formannskapet i første del av 1989 (NOU 2012: 2, s. 51). Ledet av GHB fungerte denne perioden som en ekstra drivkraft i den tettere tilpasningen til EF. Kritikken fra pressen slo derimot fast at prosessen fremstod som en «avledningsmanøver iscenesatt av et parti som ikke så seg i stand til å ta en åpen debatt om hva saken egentlig gjaldt» (NOU 2012: 2, s. 51). Dette inntrykket ble forsterket av en uttalelse under EFTAs toppmøte i Oslo i mars 1989. Her la GHB til grunn at arbeidet mot et sterkere EFTA ville kunne bidra til en mindre opphisset og delt medlemskapsdebatt i fremtiden (NOU 2012: 2, s. 51).

Debatten i oktober 1992, med taletid på syv timer og ti minutter, var ikke lenger bare rettet mot EØS (NOU 2012: 2, s. 61). Den fikk en ny retning mot medlemskap. Istedenfor å takle de problemene EØS-avtalen skulle prøve å løse, ble den norske debatten «løftet opp på et betydelig høyere støynivå» (NOU 2012: 2, s. 59-60).

4.2.1 Aktørenes fremstilling av Norges forhold til EF

GHB sin fremstilling av Norges forhold til EF er at et nei til EØS vil svekke Norges internasjonale posisjon som et resultat av et allerede nært samarbeid:

Med vårt nære økonomiske og politiske samkvem med det øvrige Europa er det å stille seg utenfor mye mer dramatisk enn å få like vilkår og felles regelverk, slik vi nå gjør gjennom EØS-avtalen (Stortingsforhandlinger oktober 1992: 216).

KKF sin fremstilling av Norges forhold til EF er at Norge må knytte seg til EF på høyest mulig nivå. På dette tidspunktet er det EØS som tilbyr dette, selv om hun mener at Norge er best tjent med fullt medlemskap i EF. Likevel påpeker hun at hun ønsker en tilknytning som gjør Norges forhold til EF enda tettere. Hun legger frem at en løsning på forholdet er at søknad om medlemskap må sendes så raskt som mulig (Stortingsforhandlinger okt. 1992: 187):

For Høyre har det hele tiden i EØS-prosessen vært klart at avtalen ikke gir noe fullgodt svar på Norges totale utfordringer i forhold til EF ... Vi har aldri sett EØS som et selvstendig alternativ til EF, rett og slett fordi vi har ambisjoner om noe annet og mer enn et økonomisk samarbeid (Stortingsforhandlinger okt. 1992: 187).

Fremstillingene mellom KKF og GHB konvergerer. Begge argumenterer for at forholdet ikke nødvendigvis er ideelt for Norge, men at det er det eneste valget for Norge på dette tidspunktet i forhandlingene. Om ikke annet fremstiller de avtalen mindre drastisk å si ja enn nei til.

4.2.2 Aktørenes mål, begrunnelser og virkemidler

Syver Berge fra Senterpartiet påstår at KKF og Høyre og GHB og Ap på dette tidspunktet har like mål og begrunnelser bak debatten:

Ja til EØS er eit ja til fullt medlemskap i EF seinare. Alle veit kva statsministeren og partileiar i Arbeidarpartiet, Gro Harlem Brundtland, nestleiar i Arbeidarpartiet og statsråd, Gunnar Berge, og partileiar i Høgre, Kaci Kullmann Five, ynskjer. Dei seier det klart at EØS-avtala er det fyrste steget mot Brussel og fullt EF-medlemskap (Stortingsforhandlinger oktober 1992: 320).

Derimot blir GHB sitt mål i debatten framlagt som at å vedta EØS-avtalen er det eneste på dagsordenen. Kommentaren fra Berge peker nok til at Statsministeren i månedene fra og med årsskiftet 1992 aktivt jobbet mot ny søknad om medlemskap (NOU 2012: 2, s. 61; 56). Dog fører GHB en diskurs som begrunner at EF-medlemskap er ute av rekkevidde på dette tidspunktet.

Det kommer tydelig frem at KKF sitt klare mål er å godkjenne EØS-avtalen i håp om at dette er et steg nærmere medlemskap, i tråd med Syver Berges påstand. I så måte blir et steg nærmere EF begrunnet som et steg nærmere EF-medlemskap. Denne begrunnelsen stemmer overens med det Schmidt betegner som å ta hold i det mest grunnleggende nivået av idéer knyttet til moralske prinsipper (Schmidt, 2015, s. 4; Weir, 1992, s. 169; Freeden, 2003).

KKF anvender retorikk som er preget av et normativt syn på forhandlingene, i tråd med Schmidts definisjon (Schmidt, 2000). Her er bruken av «jeg» og vekt på «ansvar» tydelig, og fremhever det KKF fremstiller som det eneste prinsipielt rette valget i debatten:

Det er et historisk øyeblikk når vi om litt skal vedta EØS-avtalen, et øyeblikk der jeg vil bruke min stemme til å ta ansvar, til å gjøre det jeg oppriktig mener er best for land og for folk, ved å stemme ja til EØS-avtalen (Stortingsforhandlinger okt. 1992: 333).

I tillegg er det en gjenganger i begrunnelsen hennes at EØS-avtalen er sentral å vedta for å ivareta norske verdier, det norske samfunn og landets fremtid. Henviing til tradisjon er i følge Bevir og Rhodes (2003) et virkemiddel som fremhever at argumentene passer med det som allerede er kjent, slik KKF gjør:

Det (vedtaket) handler om Norges muligheter til i fremtiden å kunne skape et godt samfunn - for kvinner og menn, for gammel og ung, for distrikt og by - muligheten til å trygge norske verdier og norsk velferd (Stortingsforhandlinger okt. 1992: 332).

På lik måte isolerer hun vedtaket som et ultimatum (Kingdon, 1984), og begrunner det med at det ikke er noen andre alternativ enn nærmere tilpasning til EF. KKF sin argumentasjon er preget av begrunnelsen av at et nei til EØS derfor vil være et brudd med norsk samarbeidstradisjon:

Alternativet er å bli stående i en for Norge helt ny situasjon, nemlig å bli stående alene i Vest-Europa utenfor det EØS de andre landene skaper. Det ville være et brudd med hele vår tradisjon i utenriks- og handelspolitikken (Stortingsforhandlinger okt. 1992: 332).

GHB fremhever verdienes viktighet i prosessen. Hun peker til at europeisk deltakelse ikke skal svekke de norske verdiene som motstandere på nei-siden fremlegger i sin kritikk av samarbeidet og tilpasningen. Slik er argumentasjonen et uttrykk for å overbevise motstanderne for hennes synspunkt (Holzinger, 2004; Mutz et. al, 1996):

Synet på norsk deltakelse i europeisk samarbeid er ikke en hindring for å dele verdier i spørsmål om utviklingen av det norske samfunnet (Stortingsforhandlinger oktober 1992: 216).

Slik diskurs appellerer til motstanderne av tilpasningspolitikken, som i større grad faller under det Schmidt omtaler som normativ (Schmidt, 2008, s. 307). Av den grunn prøver hun å dempe hun den partipolitiske ufreden når hun fremlegger sin begrunnelse for samarbeidet (Tamens, 1997, s. 163):

På alle disse områdene vil vår innsats nå som før avhenge av vår egen evne til å skape verdier i fellesskap og vår politiske vilje til å fordele dem rettferdig (Stortingsforhandlinger okt. 1992: 216).

Uenigheten i debatten er mest sannsynlig sterkt preget av usikkerhet og uroligheter i perioden. Spesielt kan dette vært knyttet til den parallelle prosessen som fokuserer på de nye medlemssøkere i EF. Debatten ble også påvirket av at EØS-avtalen i 1992 ikke ble fremstilt som en frittstående og selvstendig avtale av alle parter. Troverdigheten til at EØS kunne være en løsning for Norge ble i så måte svekket med debatten om å søke medlemskap som fulgte en måned senere (NOU 2012: 2, s. 61).

4.3 Debatten om norsk medlemskap i EF

Rundt årsskiftet 1992 tok debatten en ny vending. GHB begynte å signalisere at Norge burde starte forarbeidet mot å sende ny søknad for å bli medlem av det nye EF. Dette skulle skje uavhengig av resultatet av EØS-forhandlingene (NOU 2012: 2, s. 56). Det var ikke før ved Hordaland Aps årsmøte i april 1992 at GHB åpent gikk ut med sitt ja til å bli med i EF (Brundtland, 1992b).

I november 1992, en måned etter EØS-debatten, debatterer Stortinget hvorvidt Norge skal sende en søknad om medlemskap til EF. Debatten kommer imidlertid ikke som en overraskelse. Allerede i juni 1992 ba GHB fagstatsrådene om å observere både finske og svenske forberedelser til forhandlinger med fellesskapet og holde seg orientert med enhver utvikling (NOU 2012: 2, s. 57). I tillegg hadde statsministeren bedt Sveriges statsminister, Carl Bildt, om innsikt i kommunikasjonen mellom hans regjering og Kommisjonen. Forberedelsene gikk i stor grad ut på å observere hinder de to nordiske landene møtte i forhandlingene med EF. Slik kunne Norge møte beredt til forhandlinger med EF, om Norge valgte å sende ny søknad om medlemskap. Medlemskap debatteres i Stortinget 19. november 1992.

4.3.1 Aktørenes fremstilling av Norges forhold til EF

Det er fåtallet motstanderne på «vente og se»-linjen som må overbevises på dette tidspunktet. Fremstillingen til KKF og GHB er av den grunn essensiell for å kunne påvirke stortingsrepresentantene rundt seg, slik Berman (1998) fastslår.

Først og fremst argumenterer GHB for at Norge ikke har andre valgt enn å ta del i arbeidet som et medlemsland. Dette begrunner hun med at Norge har tilpasset seg løpende over de siste årene:

Vi (må) sikre oss at vi kan fatte politiske beslutninger sammen med andre land og ta kontroll over de kreftene som påvirker økonomi, sysselsetting, velferd og miljø. Og da er det engang slik at det i dag er EF, og ingen annen organisasjon, som er det virkemiddel vi kan ta i bruk (Stortingsforhandlinger november 1992: 1349).

På lik måte prøver hun å avmystifisere forholdet som er preget av det hun kaller skremselsscenarioer framlagt av nei-siden. Både Hall (1993), Muller (1995) og Schmidt

(2002; 2008) viser til at dette er et viktig virkemiddel i pragmatisk diskurs. Dette er fordi det ikke samsvarer med den interessebaserte logikken å fokusere på skremselsscenarioer:

Jeg har gjort noen beskjedne forsøk gjennom en del år på å beskrive at alle disse skremmebildene som andre framførere, og som er blitt framført også i denne debatten, egentlig ikke er noe særlig grunnlag for å bygge på når man skal ta stilling til framtiden (Stortingsforhandlinger november 1992: 1351).

KKF er på sin side fokusert på at debattene til og med november 1992 viser at Norges politikere er vel egnet til å føre grundige debatter. Hun forklarer at Norge også vil være egnet til å ta del i debattene i EFs institusjoner. Det er verdt å merke seg at det er KKF som fremstiller temaet slik. Med erfaring fra både Utenrikskomiteen og Utenriksdepartementet, har hun tyngde i de internasjonale vurderingene hun gjør. Dette går i pakt med Schmidts oppfatning av politisk diskurs, nemlig hvem som sier hva til hvem (Schmidt, 2008, s. 305; Risse-Kappen, 1994):

Dagens bilde i Europa (viser) at her er det mye interessant debatt som foregår, og den debattarenaen bør Norge kunne delta på med stemmerett (Stortingsforhandlinger november 1992: 1284).

På dette tidspunktet har «EØS-søstrene» (Hansson og Teigene, 1995, s. 271) opparbeidet seg påvirkningskraft.⁶ I tillegg har kontinuiteten deres i prosessen av konstruksjonen av tilpasningen mye avgjørende tyngde for forhandlingene om medlemskap (Schmidt, 2008, s. 310; Habermas, 1989, s. 1996; Pedersen, 2011).

4.3.2 Aktørenes mål, begrunnelser og virkemidler

Stortinget er i november preget av store kontraster på ja- og nei-siden. GHB forholder seg i stor grad som megler og fokuserer så langt det lar seg gjøre på likhetene blant debattantene i salen. I et forsøk på å nyansere debatten begrunner GHB at effektene av uenighetene er svært negative:

Det øker folks skepsis til politisk virke hvis vi ikke greier å løse de oppgaver folk er opptatt av (Stortingsforhandlinger nov. 1992: 1349).

Til tross for at det er GHB sitt politiske mål å sende søknad om medlemskap, er det sentralt at hun begrunner det grundig. Dette gjør hun med henhold til det Schmidt kategoriserer som å rettfærdiggjøre politikken gjennom argumenter fokusert på dens interessebaserte logikk og nødvendighet (Schmidt, 2006, s. 255-257). GHB uthever likhetene mellom et splittet Storting om EF-spørsmålet. Målet hennes fremstår som å oppnå enighet:

⁶ Tre dager før debatten la GHB frem en omfattende redegjørelse for hvorfor Norge burde søke om medlemskap. Her var ett av de tungtveiende argumentene Aps kontinuerlige arbeid med tilpasningen siden Europameldingen i 1986/87 (Brundtland, 1992a).

På et svært viktig punkt synes det å være enighet i denne debatten: Alle hovedtalere fremhever at vi trenger mer forpliktende samarbeid i Europa (Stortingsforhandlinger nov. 1992: 1349).

Videre anvender GHB retoriske virkemidler aktivt, og omtaler EF som et «virkemiddel»⁷ (Rye, 2019, s. 165). Slik fremstiller hun EF som et redskap som Norge aktivt kan benytte seg av. I så måte lager hun en oppskrift for å ta i bruk samarbeidet. Dette er i pakt med Schmidts beskrivelse av pragmatisk diskurs (Schmidt 2002; Jobert, 1989).

Et annet interessant aspekt er at KKF omtaler EF som et «instrument» (Rye, 2019, s. 165):

Handel, miljø, utenrikspolitikk – det er plutselig blitt sentralt, og her er det EF som er instrumentet (Stortingsforhandlinger november 1992: 1280).

At EF er et instrument Norge kan bruke viser at KKF har et mål om at Norge skal benytte seg av de mulighetene EF tilbyr. Det hun ikke går videre inn på er hvorvidt EF kan benytte seg av Norge. Hun begrunner derimot at politikkkutformingen i EF best kan benyttes av Norge som medlemsland.

Mange politikere på nei-siden legger vekt på at «det norske» ikke vil bli ivaretatt på samme måte om Norge blir med i EF. KKF snakker prinsipielt for EF-medlemskap, og prøvde å appellere til verdigrunnlaget til motstanderne. Spesielt er bruken av ord som «oss», «landet vårt» og fremfor alt «vi» betydelig (Rye, 2019, s. 164). Schmidt påpeker at slik bruk av språk appellerer til majoritetens interesser (Schmidt, 2002, s. 173). I dette tilfellet er dette å opprettholde norske interesser. Schmidt forklarer videre at dette bidrar til å opparbeide støtte fra motstandere (Schmidt, 2002, s. 173). KKF anerkjenner at EF-saken ofte gjøres til en debatt om verdier i Norge (Stortingsforhandlinger november 1992: 1280). Hun begrunner det imidlertid med at den viktigste verdien for henne er å «... sikre vårt folk en fremtid i fred» (Stortingsforhandlinger november 1992: 1280).

Slik argumentasjon viser at forklaringskraften til idéer og diskurs er stor (Schmidt, 2008, s. 305). Samtidig må vi undersøke hvorfor det er viktig at disse argumentene blir framlagt på dette tidspunktet i forhandlingene. Diskusjonen vil reflektere rundt hvorvidt det er mønster mellom aktørenes begrunnelse for tilnærming og tilpasning til EU/EF og om den varierer over tid.

⁷ Se første sitat i kapittel 4.3.1 på s. 24

5 Mønster mellom debattene og aktørene

5.1 Mønster

Gjennom analysen i kapittel 4 har oppgaven demonstrert at det har vært variasjon i den politiske diskursen knyttet til tettere tilpasning til EF. Samtidig har den vist kontinuitet. Dette har den gjort ved å vise til et bredt spekter av fremstillinger, begrunnelser, mål og virkemidler brukt av KKF og GHB. Diskusjonen vil prøve å avdekke eventuelle mønster mellom aktørenes begrunnelse for behovet for tilpasning til EF over tid. Det vil også bli diskutert hvorvidt deres diskurs konvergerer.

5.1.1 Kaci Kullmann Five og Gro Harlem Brundtland

Til å starte med i 1988 virker det som at KKF og GHB har forskjellige fremstillinger av behovet for tilpasning til EF. Sådan har de også to ulike utgangspunkt for argumentasjonen. På den ene siden tar KKF til orde for å snakke fra et normativt standpunkt med begrunnelser i tradisjon. På den andre siden legger GHB sin argumentasjon vekt på at forholdets utfall ikke er bestemt. Utfallet av forhandlingene er ifølge hennes pragmatiske framstilling avhengig av hva som er nyttig for Norge. Til tross for at de argumenterer på ulik måte, virker det som i 1988 at verken av aktørene vil utelukke deler av forholdets utvikling. Av den grunn kan en påstå at det finnes et mønster fra første debatt ved at begge aktørene er enige i at Norge må tilpasse seg EF.

Samtidig trenger ikke aktørene dele alle de samme idéene eller ha samme utgangspunkt i idéene for å fremme et felles politisk mål (Jobert, 2003). Etersom diskursen er med på å forme oppfatningen av tilpasningen, er det viktig at de appellerer til ulike idéer (Roe, 1994; Hajer, 1993), men at begge snakker for EF.

Av den grunn er det også lettere å skille GHB og KKF sin argumentasjon og hvor den er forankret. Med grunnlag i tradisjon og «slik vi alltid har gjort det», fører KKF en argumentasjon som i all hovedsak har en prinsipiell holdning. Med andre ord har hun en retrospektiv argumentasjon. I kontrast er GHB sin argumentasjon preget av en innstilling med «slik kan vi gjøre det i fremtiden», i pakt med en pragmatisk framstilling av behovet for tilpassing til EF. Med andre ord har en prospektiv argumentasjon.

Diskursen deres er derimot ikke konsekvent lik når det kommer til begrunnelser, og ulik når det kommer til idé-grunnlag. I debatten i 1988 appellerer for eksempel KKF til idéen om tettere samarbeid med pragmatisk argumentasjon. Utsagnet er dog lett å spore tilbake til det normative. Uttalelsen kan ikke plasseres utelukkende som pragmatisk uten konteksten av de normative kommentarene i samme innlegg. Liknende tendenser finner vi også hos GHB. Disse kommer imidlertid ikke til uttrykk før i 1992, hvor hun ikke lenger følger «vente og se»-linjen i like stor grad. På samme måte som KKF prøver hun å appellere

i både oktober og november 1992 til motstandernes vekt på verdiens betydning med normativ diskurs.

Samtidig skal en være forsiktig med å påpeke konvergens i for stor grad. Det var for eksempel ikke på nær lik enighet mellom partiene på andre politikkområder. Samtidig gikk KKF og GHB på talerstolen etter hverandre for å påpeke samsvar i begrunnelsen for behovet for tettere tilpasning til EF fra oktober 1992. Hva denne strategien oppnår er å appellere med motsatt type diskurs til tilhengere av motsatt parti-politikk (Risse, 2000, s. 3). Dog er det tydelig at diskursen deres konvergerer over tid. I oktober 1992 snakker de to aktørene flere ganger gjennom debatten direkte til hverandre. Når de først taler er det oftest om den samme tematikken istedenfor å fokusere på ulike deler av samarbeidet. Sådant er de fra oktober 1992, sammenlignet med første debatt, mye mer samkjørt i argumentasjonen sin.

At GHB åpent sier seg enig med KKF sine utsagn fra og med oktober 1992 er et funn i seg selv. Dette tyder på at argumentasjonen til KKF, som er svært proeuropeisk, støttes av GHB. Med andre ord sier GHB seg indirekte enig i at Norge bør knyttes til EF i like stor grad som KKF.

5.1.2 De tre debattene

Et funn som utpeker seg i analysen er at argumentasjonen i de tre ulike debattene endrer seg over tid. For det første gjenspeiler debatten i 1988 standpunktene aktørene vil ta utgangspunkt i og utvikle seg fra de kommende fire årene. Samtidig er det forskjeller fra deres standpunkt og bruk av diskurs fra 1988 til november 1992.

Grunnen til at det er hensiktsmessig for GHB å holde diskursen sin pragmatisk i de tidlige stadiene av tilpasningen, kan være at hun prøver å forhindre misnøye ved hennes politiske styre. Ved å holde seg til «vente og se»-linjen, kan hun stille seg kritisk til tilpasningen om flertallet i Stortinget også velger å gjøre det. Dette reflekteres blant annet ved at hun over tid sier seg enig i normative fremstillinger (som KKF sin) av behovet for tilpasning. Her ser vi en utvikling. Fra å ha holdt seg helt pragmatisk i argumentasjonen i 1988, virker det som at GHB har gjenkjent at det er optimisme blant stortingets medlemmer i forhold til EF-spørsmålet. Sådant kan hun i større grad også appellere til dem som fokuserer på normer og verdier i politikken (Schmidt, 2008, s. 307). Den politiske handlingen hun prøver å rettferdiggjøre, viser hun at ikke er så ulik som motstanderne vil ha det til.

At det finnes mønster i hvilken diskurs som føres er ifølge Connolly (1983) et virkemiddel som forsterker politikkområdet som skal gjennomføres. KKF sin diskurs i debatten i 1988 gjenspeiler samme verdensfremstilling, mål og begrunnelser som hun formidler i debatten om medlemskap i november 1992. Virkemidlene hun bruker viser kontinuitet, og de samme poengene som fremlegges i 1988 er også understreket i november 1992, dog på en mer uttalt måte. Av den grunn kan man si at KKF har en utvikling i sin diskurs som i økende grad anvender seg av normative idéer.

I oktober 1992 vektlegger KKF verdier og tradisjon når hun snakker om et ja til EØS-avtalen i enda større grad enn i 1988. De prinsipielle argumentene er i størst grad ført av KKF, men også til tider GHB. Av den grunn, er den av debattene som er mest preget av

normativ diskurs debatten om EØS. Til tross for at det en måned senere ville blitt vedtatt å holde folkeavstemning for å sende ny medlemskapssøknads til EF, er det ratifikasjon av EØS-avtalen som kan anses som den største terskelen å komme over. I så måte er det mest betydelige vendepunktene i diskursen til de to aktørene i oktober 1992.

Diskusjonens funn er oppsummert i tabellen under. I tabellen har aktørene blitt kategorisert under den diskurstypen de hovedsakelig bruker i uthevet skrift. «Avvikene» fra denne inndelingen er markert i vanlig skrift, og illustrerer hvor aktørene bruker motsatt diskurstype for å appellere til motstanderne av sin politikk. Tabellen gjenspeiler et mønster over tid, men også variasjon mellom de to aktørene.

	<i>Juni 1988</i>	<i>Oktober 1992</i>	<i>November 1992</i>
Normativ	KKF	KKF	KKF
○ <i>Verdier</i>		GHB	
○ <i>Normer</i>			
○ <i>Prinsipp</i>			
Pragmatisk	GHB	GHB	GHB
○ <i>Fremtidsrettet</i>	KKF		
○ <i>Interessebasert</i>			
○ <i>Logisk</i>			

Tabell 1: Oversikt over aktørenes diskurs over tid. Uthevet tekst i tabellen er diskursen aktørene primært anvendte. Vanlig tekst er «avvikene» fra mønsteret presentert i diskusjonen.

6 Konklusjon

Denne oppgaven har prøvd å bringe frem ny kunnskap om ja-siden i EU-debatten i norsk politikk. Det har den gjort ved å anvende Schmidt sin teori som analyseverktøy i en diskursanalyse av tre debatter i perioden 1988-1992. DI ser institusjonelle endringer som Norges tilpasning og tilknytning til EU som dynamisk over tid gjennom aktørenes idéer og diskurs. Dette gjør den i motsetning til teorier som foreslår at diskurs er avhengig av enkeltøyeblikk i historien som ikke kan forklares (Schmidt, 2008, s. 322).

Det kan ha hatt stor innvirkningskraft på den proeuropaiske diskursen i denne perioden at hver av de to aktørene hadde hold i to ulike former å drive politikk. KKF og GHB var nokså ulike politikere med ulik politisk tilhørighet. Likevel var de i stor grad enig om samme tilnærming til EF. Dette formidlet og begrunnet de imidlertid på to nesten konsekvent forskjellige måter. De satte også ulike mål for tilpasningen og brukte ulike virkemidler for å få frem sine argumenter.

Aktørene begrunnet behovet for tilnærming og tilpasning til EU/EF gjennom normativ og pragmatisk diskurs. KKF appellerte til et prinsipielt verdigrunnlag og tradisjoner, og GHB til en fremtidsrettet og fleksibel tilknytning som kunne åpne for mer. Sådan begrunnet GHB behovet for tilnærming og tilpasning til EF som nødvendig. KKF begrunnet behovet for tilnærming og tilpasning til EF som ønskelig.

Diskursen til KKF og GHB varierte imidlertid mellom de to partilederne og over tid. Diskusjonen har derimot vist tendenser til et mønster og økende konvergens mellom diskursen til GHB og KKF over tid. Dette er et resultat av at både KKF og GHB tidvis anvender annen diskurstype for å appellere til motstanderne av sin argumentasjon. Utenom disse avvikene anvender de to aktørene samme diskurs gjennom perioden. Påvirkningskraften «EØS-tvillingene» hadde kan komme fra nettopp dette mønsteret. Slik kan en argumentere for at deres diskurs gjennom mønsteret vist i analysen reflekterer utformingen av ja-siden i norsk europadebatt.

Det vil være hensiktsmessig for fremtidige studier på området å gå inn på temaer som dominerte politikken i perioden. I tillegg kunne det vært interessant i en mer omfattende undersøkelse å se nærmere på enda flere politikere i perioden i andre debatter, arenaer og sammenhenger.

Referanser

- Archer, C. (2000). Euroscepticism in the Nordic region. *Journal of European Integration*, 22(1), 87-114.
- Baumgartner, F. R. og Jones, B. D. (1993). *Agendas and Instability in American Politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berman, S. (1998). *The Social Democratic Movement: Ideas and Politics in the Making of Interwar Europe*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bevir, M. og Rhodes, R. A. W. (2003). *Interpreting British Governance*. London: Routledge.
- Blyth, M. M. (2002). *Great Transformations: Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century*. New York: Cambridge University Press.
- Brundtland, G. H. (1992a). *Redegjørelse for Stortinget om norsk søknad om medlemskap i EF*. 16. november 1992. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/smk/vedlegg/taler-og-artikler-av-tidligere-statsministre/gro-harlem-brundtland/1992/redegjorelse-for-stortinget-om-norsk-ef-soknad.pdf>
- Brundtland, G. H. (1992b). Norske utfordringer i en ny internasjonal virkelighet. Innledning på Hordaland Arbeiderpartis årsmøte i Ullensvang, 4. april 1992.
- Carstensen, M. B. og Schmidt, V. A. (2016). Power through, over and in ideas: conceptualizing ideational power in discursive institutionalism. *Journal of European public policy*, 23(3), 318-337.
- Connolly, W. E. (1983). *The Terms of Political Discourse*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Crespy, A. og Schmidt, V. A. (2014). The clash of Titans: France, Germany and the discursive double game of EMU reform. *Journal of European Public Policy*, 21 (8): s. 1085- 1101.
- Delors, J. L. J. (1989, 17. januar). *Statement on the broad lines of Commission policy (Strasbourg)*. Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe. Hentet fra: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/8/22/b9c06b95-db97-4774-a700-e8aea5172233/publishable_en.pdf
- Egeland, J. O. (2016, 31. desember). Mørketid. *Dagbladet Magasinet*, 25-29.
- Freeden, M. (2003). *Ideology: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Goodin, R. E., og Tilly, C. (2006). *The Oxford handbook of contextual political analysis* (Vol. 5). Oxford: Oxford Univeristy Press.
- Haas, P. M. (1992). Introduction: epistemic communities and international policy coordination. *International organization*, 46(1), 1-35.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Transl. T Burger, F Lawrence. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory*. London: Polity.
- Hajer, M. (1993). Discourse Coalitions in Practice: The Case of Acid Rain in Great Britain. I F. Fischer og J. Forester (red.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning* (s. 43-76). Durham, N.C.: Duke University Press.
- Hajer, M. og Versteeg, W. (2005). A decade of discourse analysis of environmental politics: Achievements, challenges, perspectives. *Journal of environmental policy & planning*, 7(3), 175-184.
- Hall, P. A. (1993). Policy paradigms, social learning, and the state: the case of economic policymaking in Britain. *Comparative politics*, 275-296.
- Hansson, S. og Teigene, I.H. (1995). *Makt og mannefall: historien om Gro Harlem Brundtland*. Oslo: Cappelen.

- Holzinger K. (2004). Bargaining through arguing: an empirical analysis based on speech act theory. *Political Communication*, 21(2), 195-222.
- Jobert, B. (1989). The normative frameworks of public policy. *Political studies*, 37(3), 376-386.
- Jobert, B. (2003). Europe and the Recomposition of National Forums. *Journal of European Public Policy* 10(3): 463-77.
- Johannessen, L. E. F., Rafoss, T. W. og Rasmussen, E. B. (2018). Hvordan bruke teori? Nyttige verktøy i kvalitativ analyse. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jørgensen, M. W. og Phillips, L. (2005). *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde Universitetsforlag: Roskilde.
- Kingdon, J. (1984). *Agendas, Alternatives and Public Policies*. New York: Longman
- Lehmbruch, G. (2001). Institutional Embedding of Market Economies: The German Model and Its Impact on Japan. I W. Streeck og K. Yamamura (red.), *The Origins of Nonliberal Capitalism* (s. 39-94). Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- March, J. og Olsen, J. (1989). *Rediscovering Institutions*. New York: Free Press
- Muller, P. (1995). Les politiques publiques comme construction d'un rapport au monde. I A. Faure, G. Pollet og P. Warin (red.), *La Construction du Sens dans les Politiques Publiques* (s. 153-79). Paris: L'Harmattan.
- Mutz, D. C., Sniderman, P. M. og Brody, R. A. (1996). *Political persuasion and attitude change*. Michigan: University of Michigan Press.
- Neumann, I. B. (2003). This little piggy stayed at home: Why Norway is not a member of the EU. I L. Hansen og O. Wæver (red.). *European Integration and National Identity: The Challenge of the Nordic* (s. 143-163). New York: Routledge.
- NOU 2012: 2 (2012). *Utenfor og innenfor: Norges avtaler med EU*. Oslo: Utenriksdepartementet.
- Parsons, C. (2003). *A Certain Idea of Europe*. Ithaca: Cornell University Press.
- Pedersen, O. (2011). Discourse analysis. I B. Badie, Berg-Schlosser, D. og D. Morlino (reds.). *Encyclopaedia of Political Science* (s.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Risse, T. (2000). "Let's argue!": communicative action in world politics. *International organization*, 54(1), 1-39.
- Risse-Kappen, T. (1994). Ideas Do Not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structures, and the End of the Cold War. *International Organization* 48(2): 185-214.
- Risse, T., Risse-Kappen, T., Ropp, S. C., og Sikkink, K. (1999). *The power of human rights: International norms and domestic change* (Vol. 66). New York: Cambridge University Press.
- Roe, E. (1994). *Narrative Policy Analysis*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- Rye, L. (2019). *Norge i Europa*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Sandvik, M. (2014). Retorisk rekonstruksjon av politisk diskurs. *Rhetorica Scandinavica* 2014(66), 122-141.
- Schmidt, V. A. (2000). Values and discourse in the politics of adjustment. I F.W. Scharpf og V.A. Schmidt (reds.). *Welfare and Work in the Open Economy. Vol I: From Vulnerability to Competitiveness* (s. 229-309). Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt, V. A. (2002). Does discourse matter in the politics of welfare state adjustment?. *Comparative political studies*, 35(2), 168-193.
- Schmidt, V. A. (2006). *Democracy in Europe: The EU and National Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt, V. A. (2007). Trapped by their ideas: French elites' discourses of European integration and globalization. *Journal of European public policy*, 14(7), 992-1009.

- Schmidt, V. A. (2008). Discursive institutionalism: The explanatory power of ideas and discourse. *Annual Review of Political Science*, 11, 303-326.
- Schmidt, V. A. (2011). Speaking of change: Why Discourse is Key to the Dynamics of Policy Transformation. *Critical Policy Studies* 5(2), 106-126.
- Schmidt, V. A. (2015). Discursive institutionalism: Understanding policy in context. I F. Fischer, D. Torgerson, A. Durnová og M. Orsini (reds.). *Handbook of critical policy studies* (pp. 171-189). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Sjursen, H. (2002). Why expand?: The question of legitimacy and justification in the EU`s enlargement policy. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 40(3), 491-513.
- Sjursen, H. (2008). Enlargement in perspective: The EU`s quest for identity. Working Paper No. 5, februar 2008. Hentet fra: https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2001-2010/2008/wp08_05.pdf (lest 20.04.2022).
- Skinner, M. S. (2013). Different Varieties of Euroscepticism? Conceptualizing and Explaining Euroscepticism in Western European Non-Member States. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 51(19), 122-139.
- Tamnes, R. (1997). *Oljealder 1965-1995*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitative metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Utenriksdepartementet. (1986/1987). *Norge, EF og europeisk samarbeid* (Meld. St. 61 (1986-1987)). Hentet fra https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1986-87&paid=3&wid=d&psid=DIVL245&s=True&pgid=d_0045
- Utenriksdepartementet. (Juni 1988). *Stortingsforhandlinger: Norge, EF og europeisk samarbeid* (Nr. 94 (1988)). Hentet fra: https://www.stortinget.no/no/saker-og-publikasjoner/stortingsforhandlinger/lesevisning/?p=1987-88&paid=7&pgid=c_0882&psid=DIVL14&wid=a&vt=c&did=DIVL136
- Utenriksdepartementet. (1991-1992). *Om samtykke til ratifikasjon av Avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) undertegnet i Oporto 2. mai 1992* (Meld. St. 100 (1991-92)). Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1991-92&paid=2&wid=d&psid=DIVL285>
- Utenriksdepartementet. (1991-1992). *Forslag fra stortingsrepresentantene Kåre Gjønnes og Kjell Magne Bondevik om at det holdes folkeavstemning før eventuell søknad sendes om norsk medlemskap i EF* (Dokument nr. 8:41 (1991-1992)). Hentet fra: https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1991-92&paid=5&wid=a&psid=DIVL252&pgid=a_0590
- Utenriksdepartementet. (Oktober 1992). *Stortingsforhandlinger: Samtykke til ratifikasjon av Avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet (EØS) m.v.* (Nr. 12 (1992)). Hentet fra: https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1992-93&paid=7&wid=a&psid=DIVL14&pgid=a_0173
- Utenriksdepartementet. (November 1992). *Stortingsforhandlinger: Forslag fra repr. Gjønnes og Bondevik om folkeavstemning før søknad sendes om norsk medlemskap i EF (Prop. 84)*. Hentet fra https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1992-93&paid=7&wid=a&psid=DIVL14&pgid=a_1289&s=True
- Weir, M. (1992). *Politics and Jobs*. Princeton. N.J.: Princeton University Press.

Wodak, R. (2009). *The Discourse of Politics in Action*. Houndmills, Basingstoke, U.K.: Palgrave.

